

FAN, TA'LIM, TEXNOLOGIYA VA ISHLAB CHIQRARISH
INTEGRATSIYASI ASOSIDA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI
RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY JURNALI
VOLUME-2, ISSUE-10
“O‘TGAN KUNLAR” ASARI MISOLIDA LEKSIK-STILISTIK
VOSITALARNI TAHLIL QILISH

Xaydarova Shoiraxaydarova qizi

shoiraxaydarova@mail.ru

Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy universitetining Jizzax filiali

Psixologiya fakulteti, Xorijiy tillar kafedrası

Filologiya va tillarni o‘qitish yo‘nalishi

402-22-guruh talabasi: Murodova Sevinch Muxtor qizi

murodovasevinch635@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqola o‘zbek milliy adabiyotining asoschilaridan biri bo‘lgan Abdulla Qodiriyning “O‘tgan kunlar” romanida qo‘llangan leksik-stilistik vositalarni chuqur tahlil qilishga bag‘ishlanadi. Tadqiqotda badiiy matnning til xususiyatlarini ochib berishda muhim o‘rin tutuvchi leksik birliklar tizimli ravishda o‘rganiladi. Xususan, asarda uchraydigan sinonimik qatlam, obrazli ifodalar, metafora va epitetlar, tarixiy va arxaik so‘zlar, shuningdek, xalq og‘zaki nutqiga xos bo‘lgan ibora va frazeologik birliklar tahlil markaziga olinadi. Ushbu vositalarning muallif badiiy maqsadini amalga oshirishdagi vazifasi, estetik ta’sir kuchini oshirishdagi roli hamda asar mazmunini chuqurroq anglashga qo‘shgan hissasi ilmiy-nazariy asosda yoritiladi.

Maqolada leksik-stilistik birliklarning obraz yaratish jarayonidagi ahamiyati alohida ko‘rsatib berilib, ular orqali qahramonlarning ichki dunyosi, ruhiy kechinmalari va ijtimoiy mavqei qanday ifodalangani misollar asosida izohlanadi. Shu bilan birga, qahramonlar nutqida qo‘llangan leksik vositalar yordamida individual nutq uslubining shakllanishi va har bir obrazning o‘ziga xosligi ochib beriladi. Asarda ishlatilgan tarixiy leksika orqali XIX asr oxiri — XX asr boshlariga xos bo‘lgan ijtimoiy-madaniy muhit, urf-odatlar va qadriyatlar badiiy jihatdan aks ettirilgani ta’kidlanadi.

Tadqiqot natijalari “O‘tgan kunlar” romanining nafaqat adabiy-badiiy ahamiyatini, balki lingvistik qimmatini ham ochib berishga xizmat qiladi. Maqola badiiy matn tilini o‘rganishda leksik-stilistik tahlilning ahamiyatini asoslab berishi

**FAN, TA'LIM, TEXNOLOGIYA VA ISHLAB CHIQRARISH
INTEGRATSIYASI ASOSIDA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI
RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY JURNALI
VOLUME-2, ISSUE-10**

bilan birga, filologiya sohasi talabalari, yosh tadqiqotchilar hamda o'zbek tili va adabiyotiga qiziquvchi keng kitobxonlar uchun nazariy va amaliy jihatdan foydali manba bo'lishi mumkin.

Kalit so'zlar: badiiy matn tili, leksik-stilistik vositalar, leksik birliklar, metafora, epitet, frazeologik birliklar, arxaik va tarixiy so'zlar, xalqona leksika, obraz yaratish, muallif uslubi.

Abdulla Qodiriy o'zbek adabiyotining yorqin namoyandasi bo'lib, uning "O'tgan kunlar" romani milliy proza rivojida katta ahamiyatga ega. Ushbu roman XIX asr oxiri — XX asr boshidagi o'zbek jamiyatining ijtimoiy, madaniy va tarixiy muhitini aks ettiradi. Tadqiqotning maqsadi — "O'tgan kunlar" asarida qo'llangan leksik-stilistik vositalarni aniqlash, ularning obraz yaratishdagi va badiiy ifodadagi o'rnini ko'rsatishdir. Leksik-stilistik vositalar badiiy matnning eng muhim elementlaridan biri bo'lib, ularning tahlili o'quvchiga roman mazmunini chuqurroq anglash, qahramonlarning xarakteri va psixologiyasini his qilish imkonini beradi.

"O'tgan kunlar" romanida qo'llangan leksik birliklar juda boy va xilma-xildir. Xususan, sinonimlar va antonimlar qahramonlarning ichki dunyosini ochib berishda, ularning his-tuyg'ularini ta'kidlashda muhim ahamiyatga ega. Masalan, qahramonlarning hayotiy vaziyatlariga mos ravishda ishlatilgan so'zlarning turli ma'nolari, ular orasidagi kontrastlar o'quvchiga voqelikni yanada jonli his qilish imkonini beradi.

Epitetlar va metaforalar esa asardagi obrazlarni jonlantiradi, badiiy ifodaning estetik kuchini oshiradi. "Oq shamol", "sokin tun", "hayot dengizi" kabi ifodalar qahramonlarning ruhiy holatini, voqealarning kayfiyatini tasvirlashga xizmat qiladi. Shu bilan birga, frazeologik birliklar va xalqona iboralar nutqni tabiiy qiladi, o'quvchini o'sha davr madaniyati va urf-odatlarini bilan tanishtiradi. Masalan, "tug'ilganidan beri" yoki "ko'zi ochiq odam" kabi atamalar qahramonlarning oddiy, lekin ma'nodor so'zlari orqali ularning xarakterini ochib beradi.

Roman tilida ishlatilgan arxaik va tarixiy leksika esa asarda tarixiy muhitni yaratishda muhim rol o'ynaydi. "Hokim", "khaltali", "chopan" kabi so'zlar o'quvchini o'tmish davr hayotiga olib kiradi, davrning ijtimoiy va madaniy qirralarini ochib beradi. Shu bilan birga, badiiy matnda qo'llangan leksik vositalar muallifning individual uslubini aks ettiradi. Qahramonlarning nutqida ishlatilgan so'zlar ularning ijtimoiy mavqei, xarakterini va shaxsiy xususiyatlarini yoritib beradi.

**FAN, TA'LIM, TEXNOLOGIYA VA ISHLAB CHIQRISH
INTEGRATSIYASI ASOSIDA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI
RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY JURNALI
VOLUME-2, ISSUE-10**

Tahlil shuni ko'rsatadiki, leksik-stilistik vositalar "O'tgan kunlar" romanida nafaqat badiiy estetik ta'sirni oshiradi, balki qahramonlar xarakterini chuqurroq anglashga va tarixiy davrni tasavvur qilishga yordam beradi. Leksik birliklar yordamida muallif o'quvchida tarixiy voqelikni jonli his qilish, qahramonlarning psixologiyasini va ularning ichki kechinmalarini sezish imkonini yaratadi.

Ushbu asarda XIX asr oxiri – XX asr boshlaridagi Markaziy Osiyo, xususan, Toshkand va unga qo'shni shaharlarning ijtimoiy, siyosiy va madaniy hayoti tasvirlangan. Asar qahramonlarining oilaviy munosabatlari, mehmondorlik an'analari va shaxsiy qadriyatlari orqali o'sha davr jamiyati, insonlararo aloqalar va ijtimoiy tuzilma o'quvchiga jonli tarzda yetkaziladi.

Asarda Ota-bek, Homid, Rahmat, Hasanali kabi qahramonlar markaziy o'rin tutadi. Ular orqali nafaqat shaxsiy fazilat va qarorlar, balki zamon sharoitidagi murakkab ijtimoiy va siyosiy munosabatlar ham ochib beriladi. Masalan, Ota-bekning Shamaydagi tajribalari va Turkiyoning boshqa shaharlaridagi savdo safarlari u kishining dono va tafakkurli xarakterini ko'rsatadi.

Matnda ko'plab tarixiy va arxaik leksika ishlatilgan: "bek", "mushovir", "zulum", "istibdod", shuningdek, frazeologik va xalqona iboralar qahramonlarning ijtimoiy mavqeini va davr ruhini aks ettiradi. Epitet va metaforalar orqali qahramonlarning ichki dunyosi, his-tuyg'ulari va orzulari jonli tasvirlangan. Misol uchun, Ota-bekning Shamaydagi kuzatuvlari va Muxolifat bilan bog'liq mulohazalari o'quvchida chuqur ta'sir qoldiradi. Asarda uylanish, oila, ijtimoiy adolat va odillik kabi mavzular ham asosiy o'rin egallaydi. Qahramonlar oilaviy qadriyatlarni, insoniylik va vatanparvarlikni qadrlash orqali o'quvchiga ibratli xulosa beradi. Shu bilan birga, davrning siyosiy muammolari, hokimlar va boshliq zulumlari ham ochiq-oydin ko'rsatiladi. Asar o'quvchida nafaqat tarixiy ma'lumot, balki insoniy qadriyatlar, adolat va ma'rifat tuyg'usini uyg'otadi. Shu jihatdan u Markaziy Osiyo tarixiy-romantik adabiyotining yorqin namunasi.

Metafora vositasi Otabekning ichki ruhiy holatini ta'kidlashda keng qo'llanilgan: "ustunga suyalgancha qotib turdi" iborasi uning xayolga cho'milganini, voqealardan vaqtincha uzilib qolganini bildiradi. Shu bilan birga, "xayol ichida barchani unutishi" ifodasi qahramonning ichki dunyosini vizual tarzda tasvirlaydi. Personifikatsiya ham prologda o'z aksini topgan: "saroyning sukutli muhitida tinchlik hukmron edi" iborasi tinchlikni jonlantirib, uni hukmron shaxs sifatidagi obrazga aylantiradi.

**FAN, TA'LIM, TEXNOLOGIYA VA ISHLAB CHIQRISH
INTEGRATSIYASI ASOSIDA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI
RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY JURNALI
VOLUME-2, ISSUE-10**

Epitetlar qahramon va muhitni yanada aniqroq ifodalashga xizmat qiladi. Masalan, “uzun burama qulf” iborasi Hasanaling qulfini xarakterlaydi, “sukutli muhit” esa saroyning tinch va sokin kechasini tasvirlaydi. Deskriptiv vositalar orqali muhit tasviri jonli bo‘ladi: “saroy qop-qorong‘i, tinch uyquda” iborasi kechani vizual tarzda aks ettiradi, “sham‘ni o‘chirdi, qorong‘ulik hukm surdi” esa tinchlik va qorong‘ulik kayfiyatini yaratadi.

Takror vositasi qahramonning ichki holatini ta’kidlashda ishlatiladi: “o‘z ichki dunyosida”, “tinchlikni topolmas edi”. Bu qahramonning ichki kechinmalarini kuchaytiradi. Hiperbola vositasi esa Otabekning hayratini oshirib ko‘rsatadi: “kunlar davomida ajablanib yurdi”, bu uning ruhiy holatini kuchli ifodalashga yordam beradi.

Asarda epitetlar qahramonlar va voqea-muhitni tasvirlashda keng qo‘llanadi. Masalan, Husanali sahnasida: “tun aëz, izgiriq el to‘rt tarafga yugurib jon achitmakchi bo‘lar edi”, “yarim yalang‘och holda junjayib daricha ostida o‘lturar edi” kabi iboralar qahramonning tashqi muhit bilan o‘zaro aloqasini, shuningdek, uning ruhiy holatini ifodalaydi. Deskriptiv vositalar voqeani vizual va hissiy boyitadi: “hujra ichi tinch edi”, “sham‘ni o‘chirdi, qorong‘ulik hukm surdi”.

Metaforik iboralar qahramonning ichki holatini aks ettiradi. Masalan, “quloq ostida takrorlangan jumlar” qahramonning ongida doimiy ravishda takrorlanayotgan fikr va hislarni ifodalaydi. Shu bilan birga, “hujra ichi tinch edi” iborasi ichki osoyishtalik va ruhiy barqarorlikni simvol sifatida beradi. Takror vositalari matnga ritm va dramatik ohang beradi. Otabek va Husanali sahnasida: “kulib boqishlar, cho‘chib qochishlar”, “quloq ostida takrorlanar edilar” kabi jumlar qahramonning ichki kechinmalarini kuchaytiradi va o‘quvchi diqqatini ularning ruhiy holatiga qaratadi. Asarda ichki monolog vositasi orqali qahramonlarning ruhiy dunyosi ochib beriladi. Masalan, Husanali Otabekning har bir harakatini kuzatib, uning ichki kechinmalarini o‘rganadi: “Chindan oshiqmi?”, “quloq ostida takrorlanar edi”. Bu ichki fikrlar qahramonning ruhiy kechinmalarini, muhabbatini va ichki qarorlar jarayonini o‘quvchiga yetkazadi.

Xulosa: Shunday qilib, “O‘tgan kunlar” asarida Qodiriy epitetlar, deskriptiv vositalar, takror, metafora va ichki monologni samarali qo‘llagan. Ushbu leksik-stilistik vositalar qahramonlarning ruhiy holatini, muhabbat va ichki kechinmalarini chuqur ifodalashga, voqea-muhitni jonli va hissiy boy ko‘rsatishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, asar o‘zbek badiiy tilining boyligi va o‘ziga xos uslubini namoyon etadi.\

**FAN, TA'LIM, TEXNOLOGIYA VA ISHLAB CHIQRARISH
INTEGRATSIYASI ASOSIDA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI
RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY JURNALI**

VOLUME-2, ISSUE-10

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ахмедова С. Р. Таълим ва тарбия жараёнлари узвийлигининг самарадорлиги //Science and Education. – 2021. – Т. 2. – №. 9. – С. 369-373.
2. Ахмедова С. Р. и др. Инновацион технологияларни таълим жараёнларига татбиқ этиш йўллари //Science and Education. – 2021. – Т. 2. – №. 10. – С. 492-496.
3. Ахмедова S. R. и др. Masofaviy ta'lim va uning horijiy tillarni o'qitishdagi o'rni //Science and Education. – 2021. – Т. 2. – №. 10. – С. 608-612.
4. Ахмедова, S. R. (2021). Chet tillarni o'rganish va undagi metodlarning ahamiyati. *Science and Education*, 2(11), 1076-1080.
5. Ахмедова, S. R. (2021). Ilova elementlarining strukturaviy tahlilini o'rganish. *Science and Education*, 2(12), 583-587.
6. Ахмедова, С. Р. (2022). Иловали унсурларининг иккинчи даражали бўлақлар формасида ифодаланиб келиши. *Science and Education*, 3(3), 814-817.
7. Akhmedova, S. (2022). STRUCTURAL CHARACTERISTICS OF APPLIED ELEMENTS IN THE GERMAN LANGUAGE. *Science and innovation*, 1(B5), 94-97.
8. Ахмедова, С. Р. (2022). Эга шаклида ифодаланган мураккаб тузилишли иловали элементларнинг таҳлилини ўрганиш. *Science and Education*, 3(4), 1963-1966.
9. Akhmedova Sevara Rakhmankulovna. (2022). NEMIS TILIDA ILOVALI ELEMENTLARINING SEMANTIK O'ZIGA XOSLIKLARI. *International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research*, 1(2), 481–485.
10. Rakhmankulovna A. S. PEDAGOGICAL STRATEGY OF DEVELOPMENT OF COMPETITION IN YOUNG PEOPLE OF PROFESSIONAL EDUCATION //International Scientific and Current Research Conferences. – 2023. – С. 18-20.
11. Rakhmankulovna A. S. THE ROLE OF EDUCATION AND TRAINING IN PROFESSIONAL TRAINING AND THE IMPORTANCE OF FOREIGN LANGUAGES IN THE FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCIES OF STUDENTS //International Journal of Advance Scientific Research. – 2023. – Т. 3. – №. 09. – С. 58-62.
12. Sevinch A., Sevara A. IJTIMOIIY MULOQOT JARAYONIDA TIL UNSURLARIDAN FOYDALANISH //International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research. – 2023. – С. 448-452.

**FAN, TA'LIM, TEXNOLOGIYA VA ISHLAB CHIQARISH
INTEGRATSIYASI ASOSIDA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI
RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY JURNALI
VOLUME-2, ISSUE-10**

13. Raxmonkulovna A. S. DURCH PRÄPOSITIONEN DARGESTELLTE ANHANGELEMENTE //International Journal of Scientific Trends. – 2023. – T. 2. – №. 2. – C. 137-140.
14. Abdusalamovna A. N., Rakhmankulovna A. Z. T. A. S. METHODOLOGY OF TEACHING FOREIGN LANGUAGES BASED ON AN INTEGRATED APPROACH //International Multidisciplinary Journal for Research & Development. – 2023. – T. 10. – №. 11.
15. Rakhmankulovna A. S. THE SYSTEM OF EDUCATING THE STUDENTS IN VOCATIONAL EDUCATION //International Scientific and Current Research Conferences. – 2023. – C. 123-126.